

РОЗДІЛ 9

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 1751. 81'44

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.11-2.14>

ВАЛЕНТНІ ЗВ'ЯЗКИ ЛЕКСЕМ – РЕПРЕЗЕНТАНТІВ КЛЮЧОВИХ КОНЦЕПТІВ У НАРАТИВНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ АРТУРА КОНАН ДОЙЛА ТА АГАТИ КРІСТІ)

VALENCY BONDS OF THE KEY CONCEPTS' REPRESENTATIVES IN THE NARRATIVE DISCOURSE (ON THE DETECTIVE NOVELS' MATERIALS WRITTEN BY ARTHUR CONAN DOYLE AND AGATHA CHRISTIE)

Свінціцька В.Ю.,
orchid.org/0000-0003-1142-3685
студентка факультету прикладної лінгвістики
Національного університету «Львівська політехніка»

У статті розглянуті валентні зв'язки лексем, що вербалізують ключові концепти наративного дискурсу (на матеріалі творів А. Конан Дойла та А. Крісті), як реалізація семантичної валентності. Варто зазначити, що валентні зв'язки лексем, що представляють ключові концепти наративного дискурсу, зумовлені здатністю певних конкретних одиниць мови сполучатися з іншими одиницями з метою встановлення змістовної відповідності.

Відомо, що детективний дискурс має суворо визначену побудову, вимагає чіткого дотримання стандарту та сценарію розгортання подій. З огляду на це зв'язки ключових концептів «ТАЄМНИЦЯ» (“MYSTERY”), «ЗЛОЧИН» (“CRIME”), «ДЕТЕКТИВ» (“DETECTIVE”), «ЗЛОЧИНЕЦЬ» (“CRIMINAL”) є цілком прогнозованими, оскільки такого роду взаємозв'язок окреслює як логічну, так і змістовну основу дискурсу.

Зазначимо також, що власне суворо визначена побудова композиції детективного твору у наративному дискурсі (на матеріалі творів А. Конан Дойла та А. Крісті) із своєю заздалегідь чітко визначеною послідовністю елементів твору (злочин – розслідування – розкриття таємниці і покарання злочинця) вимагає послідовного розгортання концептів у свідомості індивіда. Отже, можна дійти висновку, що розгортання саме у такому порядку ґрунтується на конвенціональному взаємозв'язку ключових концептів «ТАЄМНИЦЯ» (“MYSTERY”), «ЗЛОЧИН» (“CRIME”), «ДЕТЕКТИВ» (“DETECTIVE”), «ЗЛОЧИНЕЦЬ» (“CRIMINAL”).

Справедливо можна стверджувати, що виявлені валентні зв'язки лексем – репрезентантів ключових концептів наративного дискурсу, а саме концептів «ТАЄМНИЦЯ» (“MYSTERY”), «ЗЛОЧИН» (“CRIME”), «ДЕТЕКТИВ» (“DETECTIVE”), «ЗЛОЧИНЕЦЬ» (“CRIMINAL”) підтверджують зв'язок з валентністю, в основі якої лежить лексичне значення слова, тобто семантичною валентністю.

Крім того, цікавим є те, що відповідний зв'язок концептів ТАЄМНИЦЯ «ТАЄМНИЦЯ» (“MYSTERY”), «ЗЛОЧИН» (“CRIME”), «ДЕТЕКТИВ» (“DETECTIVE”), «ЗЛОЧИНЕЦЬ» (“CRIMINAL”) у наративному дискурсі, репрезентованому детективними творами А. Конан Дойла та А. Крісті можна пояснити певними причинно-наслідковими зв'язками між подіями, що розгортаються впродовж сюжету твору.

Ключові слова: наративний дискурс, концепт, валентні зв'язки, лексема, семантична валентність.

The article deals with valence bonds of lexemes that verbalize key concepts of narrative discourse (based on the works of A. Conan Doyle and A. Christie) as a realization of semantic valence. Of importance is that the valence bonds of lexemes, which represent the key concepts of narrative discourse, can be traced due to the ability of certain specific language units to combine with the other units establishing some meaningful relationship.

The well-known fact is that detective discourse has a strict structure and requires clear adherence to the standard and scenario of the unfolding events. As a result of these relationships, the key concepts «ТАЄМНИЦЯ» (“MYSTERY”), «ЗЛОЧИН» (“CRIME”), «ДЕТЕКТИВ» (“DETECTIVE”), «ЗЛОЧИНЕЦЬ» (“CRIMINAL”) turn out to be quite predictable, because this kind of relationship is both meaningful and logical.

We should note that the strictly defined structure of the detective work's composition in the narrative discourse (based on the works of A. Conan Doyle and A. Christie) with its well-defined sequence of work's elements (crime – investigation – disclosing the secret and punishing the offender) requires the consistent deployment of these concepts in the mind of the particular individual. Therefore, it can be concluded that the deployment in this order is based primarily on the conventional interconnection of the key concepts of «ТАЄМНИЦЯ» (“MYSTERY”), «ЗЛОЧИН» (“CRIME”), «ДЕТЕКТИВ» (“DETECTIVE”), «ЗЛОЧИНЕЦЬ» (“CRIMINAL”).

It can be stated that the revealed valence bonds of the narrative discourse's key concepts representatives, namely the concepts «ТАЄМНИЦЯ» (“MYSTERY”), «ЗЛОЧИН» (“CRIME”), «ДЕТЕКТИВ» (“DETECTIVE”), «ЗЛОЧИНЕЦЬ» (“CRIMINAL”), confirm the connection between the valence that presets the lexical meaning of the word that is the semantic valence.

Moreover the specific fact is that the corresponding connection between the concepts «ТАЄМНИЦЯ» (“MYSTERY”), «ЗЛОЧИН» (“CRIME”), «ДЕТЕКТИВ» (“DETECTIVE”), «ЗЛОЧИНЕЦЬ» (“CRIMINAL”) in the narrative discourse (represented by the works of A. Conan Doyle and A. Christie) can be explained with the certain causal relationships of the events unfolding throughout the story.

Key words: narrative discourse, concept, valence relations, lexeme, semantic valence.

Постановка проблеми. Безумовно, концепти у більшості випадків представлені словом, тому цілком логічно, що взаємозв'язок у межах дискурсу доцільно розглядати на основі дистрибутивних характеристик слів – репрезентантів концептів, «що особливо важливо в мовах аналітичного складу, наприклад, в англійській, де немає чіткого морфологічного оформлення, а значення слова визначається за допомогою його оточення» [8, с. 15]. Характер такого взаємозв'язку можна пояснити, застосовуючи теорію валентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У західноєвропейському мовознавстві термін «валентність» уперше в історії використав Л. Теньєр на позначення поєднуваності мовних одиниць. Згідно з теорією Л. Теньєра саме дієслово в реченні грає головну роль, а всі інші члени підпорядковуються йому [10].

У вітчизняній лінгвістиці поняття «валентність» було введено С.Д. Кацнельсоном. Валентність тоді розуміли як те, що міститься у слові як підказка на потребу доповнення його словами певних типів у реченні [7, с. 21–22]. Відповідно до цієї думки її розглядали як властивість значення, у якому містяться незаповнені місця (рубрики), що необхідно заповнити. Слово, що має певну валентність, передбачає можливість його доповнення [7, с. 21]. На думку С.Д. Кацнельсона, валентність можна визначити як синтаксичну потенцію, що полягає у лексичному значенні слова, тобто як здатність приєднати до себе інше повнозначне слово [7, с. 20].

Постановка завдання – описати валентні зв'язки лексем – репрезентантів ключових концептів нарративного дискурсу, а саме концептів «ТАЄМНИЦЯ» (“MYSTERY”), «ЗЛОЧИН» (“CRIME”), «ДЕТЕКТИВ» (“DETECTIVE”), «ЗЛОЧИНЕЦЬ» (“CRIMINAL”), визначити типи їх взаємозв'язку.

Виклад основного матеріалу. Важливо зазначити, що валентність у найширшому розумінні – це лінгвістична значущість, але тільки синтагматична, оскільки вона становить базу вживання слова [4].

Попри розбіжності в поглядах на питання валентності, спільним для усіх трактувань є те, що всі науковці розглядають її як виняткову здатність слова вступати у взаємодію з іншими словами. У лінгвістиці заповнення валентності розглядають як один з основних методів поєднання

значень слів у значно більшій за обсягом смислові фрагменти [8]. У вузькому значенні валентність, без сумніву, пов'язана з обов'язковою сполучуваністю слів у реченні, що забезпечує його правильність на граматичному рівні [5].

Відомо, що існує чимало підходів до класифікації як типів валентності, так і типів сполучуваності. Так, з урахуванням лінгвокогнітивного аспекту сполучуваності лексичних одиниць А.М. Баранов виділяє когнітивно-семантичну й онтологічну сполучуваність [1, с. 21]. Залежно від рівня поєднання елементів мови розрізняють логічну, семантичну, синтаксичну, граматичну, лексичну, зовнішню, внутрішню та інші типи валентності [3, с. 269]. Аналізуючи лінгвістичні характеристики зв'язку, виділяють морфологічну, семантичну, лексичну і синтаксичну валентності. Найцікавішим типом для дослідження є семантична валентність. Її розуміють як унікальну здатність конкретного слова сполучатися синтаксично з будь-яким іншим словом, у значення якого входить певна семантична ознака [4].

Поки не існує, так би мовити, універсальної моделі семантичних ролей, однак існує такий перелік визнаних лінгвістами ролей, що виконують члени речення [6, с. 242–246; 11, с. 213–214]:

- агенс – істота, ініціатор дії, який контролює її (як правило, підмет);
- пацієнс – учасник, залучений у дію більше, ніж інші;
- бенефактив (або реципієнт) – учасник ситуації, чиї інтереси порушені в процесі її здійснення;
- фактитив – результат дії.

Концепт «ТАЄМНИЦЯ» (“MYSTERY”) в нарративному дискурсі представлений іменем концепту – лексею “mystery”, її синонімами “secret”, “riddle”, “puzzle”, “enigma”, “rebus”, що входять у ядро лексико-семантичного поля «ТАЄМНИЦЯ» (“MYSTERY”).

Семантичні валентності лексем – репрезентантів концепту «ТАЄМНИЦЯ» зумовлені сполучальними можливостями дієслова-предиката, що є стрижнем структури речення [9, с. 54]. Предикат дає можливість виявити валентність іменника та його роль як суб'єкта або об'єкта у ситуації. Як результат у поєднанні дієсловами стану “to be”, “to remain” семантичні ознаки лексем – репрезентантів концепту «ТАЄМНИЦЯ» (“MYSTERY”)

реалізують валентності зазначених дієслів [2, с. 22]. Наприклад, у ілюстративному реченні (1) концепт «ТАЄМНИЦЯ» (“*MYSTERY*”) представлений лексемою “*mystery*”, що є іменною частиною складеного присудка у поєднанні з дієсловами “*be*” і “*remain*”, тобто є частиною предиката:

(1) “*So the thing has been and remains a mystery*” (A. Christie, *The Idol House of Astarte*).

У наративному дискурсі, проаналізованому на матеріалах творів А. Конан Дойла та А. Крісті, концепт «ЗЛОЧИН» (“*CRIME*”) вербалізований іменем концепту – лексемою “*crime*” та синонімічними лексичними засобами – словами “*offence*”, “*violation*”, “*breach*”, “*misdeed*”, “*transgression*”, “*felony*”, “*misdemeanor*”.

У прикладі (2) концепт «ЗЛОЧИН» (“*CRIME*”) представлений лексемою “*crime*”, що є агенсом і заповнює суб’єктну валентність (що становить інтерес) дієслова “*interest*”, а об’єктна валентність (становити інтерес для кого) заповнена займенником “*me*”:

(2) “*Of course. Naturally. It is a crime that you think will interest me. Is that right?*”.

У проаналізованих текстових фрагментах детективних творів концепт «ДЕТЕКТИВ» (“*DETECTIVE*”) вербалізований іменем концепту – лексемою “*detective*” та синонімічними лексичними засобами – словами “*investigator*”, “*sleuth*”, “*inquiry agent*”, “*sleuth-hound*”.

Семантичну сполучуваність лексеми “*detective*” можна зауважити завдяки простому предикату “*detect*”, від якого етимологічно походить лексема “*detective*”. Цей предикат означає «з’ясувати / дізнатися». Цей предикат поєднується водночас із двома словами (‘хто виявляє (з’ясує)’ і ‘виявляє (з’ясує) що’).

У прикладі (3) лексема “*detective*” виступає в ролі агенса, що виконує дію, яка полягає в тому, щоб з’ясувати професію, вік, звички тощо відправника – пацієнса:

(3) “*Any detective worth his salt would get busy on James’s parcel and would in half an hour or so have discovered the sender’s profession, age, habits and personal appearance*” (A. Christie, *The Rajah’s Emerald*).

У наративному дискурсі, представленому фрагментами детективних творів А. Конан Дойла та А. Крісті, концепт «ЗЛОЧИНЕЦЬ» (“*CRIMINAL*”) представлений іменем концепту – лексемою “*criminal*” та синонімічними лексичними засобами – словами “*malefactor*”, “*offender*”, “*crook*”, “*culprit*”, “*perpetrator*”, “*villain*”, “*wrongdoer*”, “*outlaw*”.

У прикладі (4) концепт «ЗЛОЧИНЕЦЬ» (“*CRIMINAL*”) представлений лексемою “*murderer*”.

У цьому реченні дана лексема заповнює суб’єктну валентність, а лексема “*weapon*” – об’єктну валентність предиката і виступає об’єктом-пацієнсом:

(4) “*This seemed to establish that the crime had been done in a moment of fury, and that the murderer had seized the first weapon which came in his way*” (A. Conan Doyle, *The Return of Sherlock Holmes*).

Цілком впевнено можна сказати, що до концептів, що лежать в основі розгортання смислу наративного дискурсу та є, безумовно, взаємопов’язаними, належать усі ключові вищезгадані концепти детективного дискурсу, а саме: «ТАЄМНИЦЯ» (“*MYSTERY*”), «ЗЛОЧИН» (“*CRIME*”), «ДЕТЕКТИВ» (“*DETECTIVE*”), «ЗЛОЧИНЕЦЬ» (“*CRIMINAL*”).

Детективний дискурс у будь-якому трактуванні будується згідно із суворим каноном, дотримуючись чіткої послідовності елементів побудови твору (зав’язка, кульмінація, розв’язка). Отже, взаємозв’язок ключових концептів у рамках дискурсу буде відображати взаємозв’язок їх елементів, що передають логіко-смыслову основу дискурсу. Така основа відповідає прийнятому стандарту, тобто вимальовує конвенціональний зв’язок.

Крім того, ще однією обов’язковою умовою є те, що має виконуватись ще одна вимога класичного детективу – злочинець може бути виявлений тільки логічно-дедуктивним шляхом. Можливість випадковості виключається.

Висновки. У просторі дискурсу, реалізованому текстом, вербалізовані концепти вступають у різні відношення з іншими вербалізованими концептами. Такі взаємозв’язки можна обґрунтувати, опираючись на теорію валентності. Щодо наративного дискурсу, то було виявлено валентні зв’язки як імен концептів, так і їх синонімів.

Лексичні засоби вербалізації концепту «ТАЄМНИЦЯ» (“*MYSTERY*”) зображають різні валентні зв’язки на основі семантичної сполучуваності, виступають у найрізноманітніших функціях (суб’єкта-агенса, об’єкта-пацієнса). Засоби вербалізації концепту «ЗЛОЧИН» (“*CRIME*”) також демонструють можливість сполучуваності з іншими одиницями мови. Особливістю валентних зв’язків лексичних засобів вербалізації концептів «ДЕТЕКТИВ» (“*DETECTIVE*”) і «ЗЛОЧИНЕЦЬ» (“*CRIMINAL*”) є переважне заповнення ними функцій суб’єкта-агенса та бенефактива.

Отже, підсумувавши описане вище, можна стверджувати, взаємозв’язок концептів у детективному дискурсі пояснюється як причинно-наслідковими зв’язками, так і чіткими умовами побудови композиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Баранов А.Н. Предисловие редактора. Лакофф Джордж, Джонсон Марк. Метафоры, которыми мы живем / пер. с англ, под ред. и с предисл. А.Н. Баранова. Москва : Едиториал УРСС, 2004. С. 7–22.
2. Болдырев Н.Н. Функциональная категоризация английского глагола : монография. Москва, Берлин : Директ-Медиа, 2016. 211 с.
3. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови : академічна граматики укр. мови / за ред. І. Вихованця. Київ : Унів. вид-во «Пультсари», 2004. 400 с.
4. Егизарян Э. О некоторых аспектах теории валентности. 1986. С. 43–50. URL: [http://raber.asj-oa.am/4527/1/1986-3\(43\).pdf](http://raber.asj-oa.am/4527/1/1986-3(43).pdf).
5. Землякова К.В. Валентность и сочетаемость: разграничение понятий и их функций. URL: http://www.rusnauka.com/11_EISN_2010/Philologia/63912.doc.htm
6. Иванова И.П., Бурлакова В.В., Почепцов Г.Г. Теоретическая грамматика современного английского языка : учебник. Москва : Высш. шк., 1981. 285 с.
7. Кацнельсон С.Д. К понятию типов валентности. *Вопросы языкознания*. 1987. No 3. С. 20–32.
8. Найманова Ч.К. Валентность и уровни языка. URL: <http://arch.kyrlibnet.kg/uploads/Naimanova%20Ch.K.pdf>.
9. Солганик Г.Я. Валентность как лингвистическая категория. *Русский язык за рубежом*. 1994. No 4. С. 49–55.
10. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса. Москва : Прогресс, 1988. 656 с. URL: <http://www.classes.ru/grammar/172.Tesniere/>.
11. Тестелец Я.Г. Введение в общий синтаксис. Москва : Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001. 800 с.